

(ואכן ב'גילוי דעת' על גזרת השחיטה, שפרסמו גדולי ישראל (משנת תרצ"ו. מופיע שם בס' יד) לא כתבו בו את נימוקי איסור ההימנם).

(ע"ב) 'למה תלמיד חכם דומה לצלוחית של פלייטין, מגולה – ריחה נודף, מכוסה – אין ריחה נודף' – ... וקאמר, שאל תחשוב להחזיק תורתך לעצמך שלא ללמדה לאחרים ושתהא אתה נקרא ת"ח ולא אחר, דאדרבה, קח לך המשל מהצלוחית של פלייטין כשהוא מריק שמנו לכלי אחר, אף הוא ריחו נודף, שהוא נתבשם בשמן שהיה בו כבר, אבל אם הוא אינו מריק שמנו, נשאר מכוסה ואין ריחו של צלוחית נודף, כך הוא ת"ח אם הוא מריק תורתו ומלמדה לאחרים – ריחו נודף ומוסיף בחכמה, וכשהוא מכסה תורתו ומחזיק תורתו לעצמו – אין מוסיף בחכמה' (מתוך מהרש"א).
'דכיון שמלמד מתורתו לאחרים ותלמידיו מחסרין אותו, לכך חכמתו ותורתו נובעת בקרבו והולך ומתגבר תמיד לידע תעלומות חכמה יותר מתלמידיו, כבאר מים חיים שכל זמן שדולין ממנו תמיד הולך ומתגבר ומתמלא מעצמו מנביעתו' (תורת חיים. וכיו"ב יש בליקוטי מהר"ן).

דף לו

'בחכמה ובמנין' – אין הכוונה למנין הב"ד עצמו, שהרי מספרו קבוע, שבעים ואחד, אלא מנין חכמי הדור שהסכימו וקבלו הדבר שהורה ב"ד הגדול ולא חלקו בו (רמב"ם הל' ממרים ב, ב).
לכאורה יש מקום לפרש כאשר הוסיפו על מנין הדיינים, שהרשות בידם, וכמו בהוריות ג: 'מאה שישבו להורות'. וע' ביוסף דעת שם.

'אשלח ליה?!' – בתמיהה, וכי רוצה אתה שאשלח לך מה שאמרת, שהם מזולזלים בדרבנן?! – איכסיף – רב (תוס' חכמי אנגליה. וע' ריעב"ץ).
ומבואר בירושלמי (הלכה ב. והובא בראשונים) ששמואל הטריח על רב עד שאכל משמנם. ועוד משמע מדברי הירושלמי שיש דין 'זקן ממרא' גם לאחר החורבן, הגם שאין דנים דיני נפשות. ע' בזה בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סו"א א. וע"ע במובא ביוסף דעת הוריות ט וסנהדרין מז.

'בכל יכול לבטל בית דין דברי ב"ד חברו, חוץ משמונה עשר דבר, שאפילו יבא אליהו ובית דינו אין שומעין לו' – שלש שיטות בראשונים ז"ל:
שיטת התוס' (בד"ה והתנן); – גזרה שפשטה ברוב ישראל, בית דין שהוא גדול מן הראשון יכול לבטלה, מלבד מאותם י"ח דבר שפשטו – אין לבטלם לעולם, מפני שעמדה להם בנפשותיהם, שנעצו חרב בבית המדרש (ירושלמי שבת א, ד. ע"ש).
ואם לא פשטה, יכול ב"ד אחר לבטלה, אפילו הוא קטן מן הראשון. ואפילו עמדו בנפשותיהם כגון בי"ח דבר. [וצדדו בתוך דבריהם שאין לו להתיר אלא בזמן שרוב הציבור אינו יכול לעמוד באותה גזרה].
שיטת הרמב"ם (ממרים ב, ב-ג) שיש חילוק בסוגי הגזרות; גזרה שנועדה לעשות סייג לתורה, אם פשט איסורה בכל ישראל – אין ב"ד אחר יכול לעקרה ולהתירה, אפילו הוא גדול מן הראשונים [ושאמרו 'גזרת י"ח דבר', אין זו אלא דוגמא מייצגת לכל שאר גזרות שמשום סייג], ואם לא נעשתה לסייג – יכול לבטל אם היה גדול הימנו.
לא פשט איסורה בכל ישראל – יכול ב"ד אחר לבטל, אפילו פחות מב"ד הראשון בחכמה ובמנין,

כמבואר כאן. ומשמע שאין חילוק לענין זה בין גזרה לסייג ובין שאר גזרות, שהרי כאן האיסור היה משום יינם, לסייג (עפ"י כס"מ ב, ז).

בכסף משנה (שם ה"ז) רצה לומר שאפילו פשטה התקנה בתחילתה בכל ישראל, אלא שעכשיו אין רוב ישראל נוהגים בה – יכול ב"ד אחר לבטלה. ולכך רבי יהודה נשיאה סמך על מה שבדק ומצא שאין רוב ישראל שבזמנו נוהגים בה, וביטלה. אלא שדקדק מלשון רש"י שר"י נשיאה בדק ומצא שמיום שנגזרה הגזירה לא פשטה בכל ישראל. ולפי"ז אין מקור לכך שאם פשטה באיזה זמן, שניתן לבטלה. (מפשט דברי הרמב"ם נראה לכאורה שכל שרואים לאחר זמן מרובה שאין הגזרה פושטת, רשאים לבטלה. ושם גם מה שכתב רש"י 'עדיין לא החזיקו באותה הגזירה' – אין הכוונה שבשום זמן לא החזיקו, אלא רצה לומר שאפילו לאחר כמה דורות לא פשטה הגזרה אצל רוב ציבור. וכן כוונת הרמב"ם שכתב 'שעמד הדבר שנים רבות ודימו שפשטה [כלומר שכבר נקטלה הגזרה לדורות עולם] ולאחר זמן מרובה [דייקא, שאז המבחן לדעת אם תפסה הגזרה אם לא] עמד ב"ד ובדק שאינה פושטת' – רשאי לבטל).

שיטת הראב"ד (שם): כל גזרה שפשטה בכל ישראל, אפילו אליהו ובית דינו אין מבטלים אותה.

א. לשיטה זו צריך באור באיזה אופן יש חילוק בין ב"ד גדול מן הראשון לשינוי גדול, הלא אם פשטה בכל ישראל, לעולם אין לבטלה, ואם לא פשטה – הרי מבואר בסוגיא שאפילו הוא קטן מן הראשון מבטל.

ונראה שזה שמבואר שאפילו קטן מבטל, דוקא בכגון שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה, כדכא, אבל אם חולקים בשיקול הדעת – אינם מבטלים תקנה קודמת אא"כ הם גדולים מהם, ואפילו לא פשטה בכל ישראל. וכן מבואר בדברי הר"ן והריטב"א כאן. כ"כ בלחם משנה שם בה"ב. וע' באבי עזרי (תנינא, ריש הל' ממרים) דרך אחרת.

ב. מה שכתבו הרמב"ם והראב"ד 'שפשטה בכל ישראל', ובגמרא אמרו 'ברוב' – היא היא (וע' כס"מ). תדע, ממה שאמרו 'אין גזרין גזרה אא"כ רוב הציבור יכולין לעמוד בה' והביאו קרא ד'הגוי כו' לו', דרובו ככולו. וע' בחדושי הריטב"א ובשו"ת הריב"ש רמט תקיא.

תיקנו החכמים תקנה ונודע להם שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה – כתב הרמב"ם (שם ה"ז וה"ז), שהתקנה בטלה ואינם רשאים לכופף את העם ללכת בה. ואם דימו שפשטה בכל ישראל, ועמד הדבר כן שנים רבות, ולאחר זמן מרובה עמד ב"ד אחר ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה הגזרה פושטת בכל ישראל – יש לו רשות לבטל, ואפילו היה פחות מן הראשון בחכמה ובמנין. ומשמע שבאופן הראשון התקנה בטלה מעצמה, ללא מנין אחר להתיר.

והתוס' (בד"ה א') שתמו וכתבו שגם תקנה שרוב הציבור לא יכול לעמוד בה – אינה בטלה מעצמה אלא צריך ב"ד אחר לבטלה. ושם גם הם דיברו באופן השני שהזכיר הרמב"ם, שעבר זמן עד שנוכחו לדעת שאינה פושטת, אבל אם מעיקרא ראו שלא פשטה – אין צריך ביטול ע"י ב"ד אלא מעצמה היא בטלה. (ע"ע בבאור ענין זה ב'שעורים לזכר א"מ' – ח"א עמ' רכא ואילך).

(ע"ב) 'דאורייתא ז' אומות, אבל שאר עובדי כוכבים לא' – יש בירושלמי (שבת א, ד): שבע פעמים נאמר לא תתחתן – לאסור שבע אומות.

(נראה הכוונה לכל לשון התחתנות שבמקרא, והלשונית החוזרים פעמים מספר בשמואל-א יח – החשיבן באחת).

'זנות נמי בבית דינו של שם גזרו, דכתיב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, אלא דאורייתא עובד כוכבים הבא על בת ישראל...'. – משמע שהיה להם דין 'ישראל' קודם מתן תורה, שלכך דנו את תמר בשריפה, כדין בת ישראל שוינתה עם עכו"ם. ואולי הכוונה כמו שאמרו (בסנהדרין נט). נאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני – לישראל נאמרה ולא לבני נח, הכא נמי הדין הזה שנאמר לבני נח, הואיל ולא נשנה בסיני, לישראל נאמר. ועיין. ויש לשאול, הרי לא גזרו אלא במזנה עם עכו"ם, ולא בזנות עם ישראל. ואם כן, הלא כיון שלא דנו את תמר מצד שומרת

יבם שזינתה אלא בגלל זנות פנויה בעלמא (וכ"ה בהגהות ריעב"ץ), א"כ כיצד דנוה בשריפה הלא אפשר שזינתה מישראל? ושמא הולכים אחר הרוב, דכל דפריש אצלה מרובא פריש. [ובחדושי הגר"ז על התורה באר שזה שאמר יהודה 'צדקה ממני' – שנתברר שלא היה כאן זנות מעכו"ם ואם כן לא חטאה מאומה ואין דינה בשריפה].
ובתוס' בסנהדרין (נו. ד"ה אינה) מבואר שמה שדנוה בשריפה – לא מן הדין הוא שהרי לא נתחייבה כלל במיתה, לא בדיניהם ולא בדיננו, וכשהחמירו עליה לחייבה כיבמה שזינתה, העמידה על דין מיתת בת כהן, בשריפה, לפי שהיתה בתו של שם (מאת הרב ע. ר.).

'אלא דאורייתא עובד כוכבים הבא על בת ישראל, דמשכה אבתריה, אבל ישראל...' – פירוש 'דאורייתא' – בית דינו של שם, וקרא לו 'דאורייתא' מפני שהוא כתוב בתורה (תורי"ד; רש"ש).
וכן מבואר בראשונים, שאין איסור תורה בנכרי הבא על הישראלית עכ"פ בצנעה (כן מפורש בתוס' יבמות טז ד"ה קסבר ושם מה ד"ה יצאו. וכן סובר הר"ן בספ"ו דסנהדרין).
והרמב"ן (במלחמות בסנהדרין שם) כתב שאף בפרהסיא אין בזה דין 'קנאים פוגעים בו'. ומשמע מדבריו שסובר שהוא איסור דרבנן, מבית דינו של שם, בין בצנעה בין בפרהסיא.
וכן סובר הרמב"ם (איסו"ב יב, א, ב), שאין איסור תורה בישראלית שנבעלה לנכרי אלא בדרך חתנות, וכן הוא בטשו"ע. [ויש להוכיח שזו היא גם שיטת ר"ת ובעל המאור. אג"מ]. ואולם בספר אבני מילואים (טז, א) כתב לחדש שיש איסור תורה אף בדרך זנות ובצנעה, ודייק מסוגיתנו דקרי ליה 'דאורייתא'. ע' בכל זה בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"ג ל ובח"ד מד, ג.
(וע"ע באור שונה בפשט הגמרא **'אלא דאורייתא...'**, בחזון איש אה"ע ד סק"א ובסק"י. וכן ע"ש בהמשך על דין ישראלית לנכרי בפרהסיא).

'הבועל ארמית קנאין פוגעין בו' – רש"י: 'בני אדם המקנאין קנאתו של מקום לנקום נקמותיו'. יש מודקקים שאין רשאין לפגוע בו אלא קנאים, ולא כל אדם (ע' במובא בסנהדרין פב).
וכעין זה מצאנו בסמ"ע בחו"מ (תכא סק"ח) על הדין המובא שם שהרואה אחד מישראל שמכה את חברו ואינו יכול להצילו אם לא שיכה את המכה – יכול להכותו, שהרי הוא מפרישו מאיסור. וכתב הסמ"ע שזה רק אם הבא להציל דואג תמיד להפרישו מאיסורים, אבל אם כמה פעמים רואה ואינו מפריש, אסור לו להכות לזה המכה, שודאי מצד השנאה בא להכותו ולא להפרישו מאיסור.

'נשג"ז' – רש"י ותוס' (כאן ובסנהדרין פב) פרשו 'משום זונה' – אם הוא כהן, שהרי לישראל אין איסור 'זונה'.
ואולם הרמב"ם (איסו"ב יב, ב-ג) סובר שכהן אסור בנכרית מן התורה, ומה שאמרו כאן שגזרו עליהן משום 'נשג"ז' – בישראל הוא, שגזרו איסור 'זונה' כלפיה אף בישראל (ולפירושו מיושבות קושיות התוס').
[בספר ערוך לנר (סנהדרין שם) באר שהרמב"ם הולך לשיטתו שהבא דרך זנות על פנויה אסור משום לאו ד'לא יהיה קדש'. הלכך גזרו חכמים איסור זה בכל ביאת נכרית וע"ש עוד בבאור מחלוקת הראשונים, ובספר אבי עזרי (קמא) אישות א, ד].

דף לו

'הלכך האי תינוקת עובדת כוכבים בת ג' שנים ויום אחד, הואיל וראויה לביאה מטמאה נמי בזיבה. פשיטא?' – שאין אנו נוקטים כשיטת רב נחמן בר יצחק (לו): שגזרו על בנותיהן נדות מעריסותן, שהרי פרשנו גזרת 'בנותיהן' משום יחוד (תורי"ד).